

УДК 811.133.1'25'.373. 6122

Мелешенко А. І.

канд. філол. наук, доц. НУ «Запорізька політехніка»

### **ВПЛИВ КРОСС-КУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА КОНЦЕПТУАЛЬНЕ УТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ-МЕТАФОР ФРАНЦУЗЬКОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО СТИЛЮ**

З історичними умовами формування науково-технічного стилю французької мови пов'язаний той факт, що він, на відміну від української, менш чітко відокремлюється від загальноповсякденної мови. Така тенденція полягає саме у використанні метафор та інших переносів для розширення номінативних засобів мови, «анімізм» у побудові речення захоплює також й науково-професійне мовлення.

Концепти віддзеркалюють судження, які належать внутрішнім характеристикам об'єкта і залежать вони також у великій мірі від нації, яка дає номінацію концепту. Про різне сприйняття картини світу та інших екстралінгвістичних явищ різними народами, про «дух» народу, його індивідуальний засіб вираження ним у мові думок і почуттів, його культуру, які впливають на розвиток мови та формування концептів, згадував колись у своїх трудах ще В. Гумбольдт [1]. Наприклад, такий концепт як *lunettes* свідчить про різне сприйняття картини світу у французькій та українській мовах. У французькій мові цей концепт означає дослівно «маленькі луни». Суфікс *-ette* має зменшувальний характер, наприклад *maison – maisonnette* (невеликий будиночок). По аналогії з морфемою *-ette* утворюється й концепт «*lunettes*». В українській мові «окуляри» утворюються від концепту «око» і він має більш вмотивований характер, тому що окуляри слугують для покращення зору, тоді як «маленькі луни» вказують асоціативно саме на

подібність форми речі – у вигляді «луни», а в українській мові на призначення речі – покращення зору.

Терміни ґрунтуються на концептах, які обслуговують закономірності і особливості розвитку різних наук, а також зв'язок розвитку мови з духовної і матеріальною культурою народів. За їх допомогою відбувається передача науково-технічної інформації, диференціація понять і категорій.

Одним з поширених шляхів семантичного розвитку терміна є використання загальноживаних слів спираючись на їх функції, перенесення ознаки подібності для позначення явищ, притаманних даній області. Полісемічність терміну свідчить про його здатність пристосування до будь-якої системи, галузі, області. Семантичний перенос значення слова внаслідок вторинного використання найменування для номінації понять у науково-технічному тексті, веде до утворення метафори. Метафора за своєю природою – не мовне, а концептуальне явище. Таким чином, метафора є одним з основних засобів пізнання об'єктів дійсності, їх найменування, створення художніх образів та утворення нових значень, що виконує номінативну, когнітивну, художню та смислоутворюючі функції [2, с. 15]. Метафора ґрунтується на концептуальних і семантичних знаннях людини про навколишній світ, а також на категоріальних і соціальних знаннях. Таким чином, метафора як вторинна номінація при утворенні терміна будь-якої галузі є типовим, продуктивним, розповсюдженим і навіть необхідним явищем. У наступному прикладі *cage d'écureuil moteur* – «двигун біляча клітка (колесо)», більш зрозумілою формою терміну в електротехніці є «двигун з короткозамкненим ротором або асинхронний двигун у 8 кіловат». На перший погляд, цей термін не викликає асоціацій з електротехнічними явищами або обладнанням. Проте, у даному випадку конструктивні особливості короткозамкненого ротору викликають асоціацію подібності з білячим колесом (у французькому варіанті це поняття перекладається дослівно як «біляча клітка», проте ця «клітка» асоціативно має саме форму колеса у французькій мові, тоді як в українській мові ми зразу ж маємо концепт «біляче колесо»), тому що електричний струм бігає по колу, тобто по короткозамкненому ротору як білка у колесі. Цей електротехнічний термін має всі ознаки зооморфної метафори.

Традиційно змістові внутрішньо словесні зв'язки в семантичній структурі полісемантичного слова описують у термінах метафори, яку доповнює метонімія як ще один тип семантичних змін. Наприклад: *domino* – саме «клемник», а не «доміно» як вид гри, тобто «електричний апарат, призначений для з'єднання кабелів. Активне використання метафори у сфері когнітивної лінгвістики підтверджує те, що людська концептуалізація має, переважно, метафоричний характер, тобто осмислення людиною об'єктів ґрунтується на переосмисленні базових понять людського досвіду. Отже,

когнітивна метафора терміна утворюється у нашій підсвідомості тоді, коли відбувається переосмислення первинного значення семантики слова. Терміносистема в будь-якій з науково-технічних галузей, прагне спростити розуміння природних явищ людиною. А метонімія, хоч і зустрічається у текстах такого типу, несе додатковий, уточнюючий характер терміну як частина цілого. А. Я. Коваленко [3, с. 89] звертає увагу на те, що усі терміни об'єднуються в термінологічні системи, які виражають поняття однієї галузі знань.

Як про це вже було згадано вище, в основі утворення багатьох французьких термінів лежить метафоричне перенесення класу повних метафор, коли відбувається повний, симетричний, тотожний переніс значення слова при вторинній номінації, наприклад :

*Fourrure* (літ. хутро) – *прокладка, переміжка; gorge* (літ. горло) – *паз, жолоб, виточок*

Велику кількість термінів, тобто їх клас, представляє собою антропоморфні чи антропологічні метафори – позначання технічних приладів, деталей на основі зовнішньої схожості з частинами людського тіла (голова, рука, рот, палець, щока, шия, тощо) або частинами його одягу – *chapeau tournant* (закрутка, обертова шляпка), тобто не тільки на основі чисто метафори, а на основі саме метонімічної метафори. Про це свідчать наступні приклади з галузей машинобудування, хімії, автомобілебудування та інших галузей виробництва:

*Langue* – плоский наконечник водопроводної труби

*Robinet de tête* – головний кран

*Vis-mère* – ходовий гвинт

*Pied à coulisse* – штангенциркуль

*Bouche d'accès* – смотровий отвір

*Doigt de division* – штифт-фіксатор розподільної головки

*Boudineuse à tête plate* – шприц-машина з плоскою головкою

*Bras de levier* – плече важіля

*Tête d'aube* – головка лопатки

*Joue de vilebrequin* – щока колінчатого валу

*Soupapes automatiques d'échappement: appareils destinés à limiter la pression dans une enceinte, en évacuant l'excès de fluide dans une autre enceinte à pression sensiblement constante .*

*Déverseurs: appareils destinés à limiter automatiquement la pression dans une enceinte en déversant l'excès de fluide dans une autre enceinte à pression variable*

Введеному прикладі синонімом *enceinte* могли би бути такі терміни як *chambre, cage*. В основі створення цього терміну лежить асоціативний концепт «enceinte», «вагітна» - це жінка, яка виношує дитину у животі, у

деякому закритому просторі. На основі антропологічної метафори та асоціації з вагітною жінкою утворюється термін *enceinte*, який має наступні семи: камера + рідина (*fluide*), «вагітна» - ( жінка + дитина). Це зрозуміло з наступного контексту, де надлишок рідини (*l'excès de fluide*) виливається в іншу камеру, наповнену рідиною із змінним тиском (*dans une autre enceinte à pression variable*). Звідси ми можемо зробити висновок про те, що термін *enceinte* це камера не пуста, а камера, яка повинна завжди бути наповненою якоюсь рідиною чи газом, тобто з якимось наповнювачем, тоді як, наприклад *chambre* – це камера без наповнювача. Цей приклад є підтвердженням того факту, що французькі терміни дуже часто утворюються на основі подібного асоціативного метафоричного переносу із загально вживаної французької мови, тоді як в українській мові термін «камера» не містить у собі значення якогось наповнювача, тому й при перекладі на українську мову треба завжди додавати сему «наповнювач», звідси логічно витікає, що камера повинна бути з рідиною. Саме за рахунок контексту відбувається відбір французького терміну на основі асоціативної метафори «*enceinte*». Контекст має важливе значення для термінології, тому що зміст терміну розкривається тільки через його реальне функціонування у науково-технічному тексті. У даному прикладі контекст виступає фільтром, який відкидає невідповідні значення, а залишає тільки ті, які придатні до будування розуміння.

При перекладі на українську мову французькі терміни іноді несуть у своєму значенні асиметричний та антонімічний характер. Наприклад, термін машинобудування *pied de bielle* має значення «верхня (поршнева) головка шатуна». Однак, *pied* в цьому випадку вказує скоріше саме на низ шатуна (п'ятка), а не на його верх – «головка шатуна». Така асиметрія французьких і українських термінів зустрічається досить нечасто у науково-технічному дискурсі. При формуванні цього терміну у 2-х мовах, він залежав від того у якій точці знаходився шатун для номінанта концепту з французької та української сторони - у своїй верхній частині чи нижній.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гумбольд, В. Язык и философия культуры [Текст] / В. Гумбольд. – М. : Прогресс, 1985. – 450 с.
2. Антонюк, М. О. Метафора та її роль в мовній картині світу [Текст] / М. О. Антонюк. – К. : 2002. – 56 с.
3. Коваленко, А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу [Текст] / А. Я. Коваленко. – К. : ІНК ОС, 2002. 320 с.